

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

На правах рукопису

ЛЕОНОВА ЛІАНА РОМАНІВНА

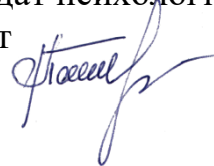
**КІЛЬКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИДІВ
ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ**

Спеціальність: 053 «Психологія»
(код) (назва спеціальності)

Освітня програма Психологія
(назва)

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:
**ПАШКО Антоніна
Олександрівна,**
кандидат психологічних наук,
доцент

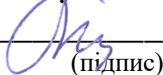

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 8 від 27.12.22

Завідувач кафедри

 Людмила ПРИСНЯКОВА
(підпис) (Ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Дніпро, 2023

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології
Освітній ступінь магістр
Спеціальність 053 «Психологія»
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології

 Людмила ПРИСНЯКОВА

«10» лютого 2023 року

**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ЛЕОНОВОЇ ЛІАНИ РОМАНІВНИ**

1. Тема роботи: «Кількісна характеристика та взаємозв'язок видів пам'яті дітей підліткового віку».
2. Науковий керівник роботи: кандидат психологічних наук, доцент кафедри Пашко Антоніна Олександрівна. Затверджені наказом вищого навчального закладу від «29» жовтня 2022 року № 4
3. Строк подання роботи на кафедру: 14.02.2023р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: отримання та обґрунтування часових характеристик короткочасної і оперативної пам'яті та з'ясування можливості їх використання для підвищення ефективності функціонування.
5. Завдання кваліфікаційної роботи
  - проаналізувати основні наукові підходи і напрямки в області розробки проблем пам'яті;
  - здійснити підбір методів та методик дослідження мнемічних процесів для визначення їх кількісних показників;
  - розрахувати часові показники мнемічних процесів школярів;
  - визначити взаємозв'язок між часовими та кількісними показниками пам'яті в залежності від індивідуально-типологічних характеристик особистості;
  - визначити подальші перспективи дослідження.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

№ з\п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1.	Вступ	Жовтень 2022 р.	виконано
2.	I Розділ	Листопад 2022 р.	виконано
3.	II Розділ	Грудень 2022 р.	виконано
4.	III Розділ	Січень 2023 р.	виконано
5.	Робота в цілому	Лютий 2023р.	виконано

Науковий керівник _____ _____ Антоніна ПАШКО

Здобувач вищої освіти _____ Ліана ЛЕОНОВА

Дата видачі завдання 29.09.2022 р.

АНОТАЦІЯ

Леонова Л.Р. Кількісна характеристика та взаємозв'язок видів пам'яті дітей підліткового віку / Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія (освітньо-професійна програма «Психологія»). ВНПЗ ДГУ, Дніпро, 2023.

Зміст анотації

Пам'ять є однією з цінних властивостей людського життя. У психології вона вважається одним з основних пізнавальних процесів. Пам'ять у людей виявляє ряд виражених типологічних особливостей. Для індивідуалізованого врахування особливостей процесів збереження та відтворення інформації конкретною людиною істотно знати її специфічні якості і особливості. У підлітковому віці інтенсивно протікає розвиток мнемічних здібностей, цей період є сензитивним для формування вміння вчитися, для оволодіння змістом, засобами і способами дій та відповідними цим діям формами співробітництва. Розвиток мнемічних здібностей зможе забезпечити успіх у навчальній діяльності дитини в цілому і допоможе повноцінній самореалізації його особистості.

Пам'ять, починаючи з робіт представників класичної психології, є одним із традиційних предметів дослідження психологічної науки. Індивідуальні особливості функціонування пам'яті досліджувались в зв'язку з особистісними характеристиками (О. С. Махлах, А. О. Смірнов), властивостями матеріалу (Л. В. Черемошкіна), властивостями нервової системи (Е. О. Голубєва, С. О. Ізюмова, А. О. Олександров), темпераментів (В. М. Русалов). Ряд досліджень призначено з'ясуванню індивідуальних особливостей роботи мнемічних підсистем, наприклад довготривалої і короткочасної пам'яті (С. П. Бочарова, Т. П. Зінченко).

Аналіз літератури, присвяченої дослідженням пам'яті, вказує, що в цій області накопичено багатий фактичний матеріал, але галузь дослідження

взаємозв'язків між індивідуальними характеристиками людини і часовими показниками пам'яті ще не досить вивчена. У зв'язку з цим актуальним залишається питання про визначення залежностей між часовими та кількісними характеристиками оперативної та короткочасної пам'яті у підлітків та шляхи і засоби розвитку їх мнемічних здібностей. Все це обумовило вибір теми дипломної роботи: «Індивідуально-типологічні особливості короткочасної та оперативної пам'яті у дітей підліткового віку».

Новизна дослідження полягає в наступному:

1. Отриманні та розрахуванні часових та кількісних показників мнемічних процесів підлітків.

2. Обґрунтуванні отриманих часових характеристик пам'яті, дослідженні їх взаємозв'язку з індивідуально-типологічними характеристиками особистості підліткового віку та можливості підвищення їх ефективності.

3. Встановленні залежності рівня короткочасної пам'яті від розвитку оперативних мнемічних здібностей підлітків.

Список публікацій здобувача:

1. Пріснякова Л.М., Леонова Л.Р. Про взаємозв'язок між індивідуальними та часовими параметрами когнітивних процесів у підлітків різних типів темпераменту (432-441). The 2nd international scientific and practical conference "Science and technology: problems, prospects and innovations" (november 17-19, 2022) cpm publishing group, Osaka, Japan. 2022. 837 p.

2. Леонова Л.Р. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ, ЩО МОЖЕ СТАТИ ОДНІЄЮ ІЗ СТОРІН БУЛІНГУ. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матер. III Всеукр. форуму (Дніпро, 10 лют. 2022 р.). Дніпро : ВВПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 191 с.

ABSTRACT

Leonova L.R. Quantitative characteristics and interrelationships of the types of memory of adolescent children / Qualification work for obtaining an educational degree "master" in the specialty 053 Psychology (educational and professional program "Psychology". VNPZ DSU, Dnipro, 2023.

Abstract content

Memory is one of the valuable properties of human life. In psychology, it is considered one of the main cognitive processes. Memory in people reveals a number of pronounced typological features. For an individualized account of the features of the processes of preserving and reproducing information by a specific person, it is important to know his specific qualities and features. In adolescence, the development of mnemonic abilities proceeds intensively, this period is sensitive for the formation of the ability to learn, for mastering the content, means and methods of action and the forms of cooperation corresponding to these actions. The development of mnemonic abilities can ensure success in the educational activities of the child as a whole and help the full self-realization of his personality.

Memory, starting with the work of representatives of classical psychology, is one of the usual subjects of research in psychological science. Individual features of memory functioning were studied in connection with personal characteristics (A. S. Makhlakh, A. A. Smirnov), material properties (L. V. Cheremoshkina), properties of the nervous system (E. A. Golubeva, S. A. S.). A. Izyumova, A. A. Alexandrov), temperaments (V. M. Rusalov). A number of studies are intended to elucidate the individual characteristics of the work of mnemonic subsystems, for example, long-term and short-term memory (S. P. Bocharova, T. P. Zinchenko).

An analysis of the literature on memory studies indicates that a wealth of factual material has been accumulated in this area, but the area of research on the relationship between individual characteristics of a person and temporal indicators

of memory has not yet been sufficiently studied. In this regard, the question of determining the relationship between the temporal and quantitative characteristics of operational and short-term memory in adolescents and the ways and means of developing their mnemonic abilities remains relevant. All this led to the choice of the topic of the thesis: “Individually typological features of short-term and operative memory in adolescent children”.

Study novelty:

1. Obtaining and calculating temporal and quantitative indicators of mnemonic processes in adolescents.
2. Substantiation of the obtained temporal characteristics of memory, the study of their relationship with the individual typological characteristics of the personality of adolescence and the possibility of improving their effectiveness.
3. Establishing the dependence of the level of short-term memory on the development of operational mnemonic abilities of adolescents.

List of publications of the acquirer:

1. Пріснякова Л.М., Леонова Л.Р. Про взаємозв'язок між індивідуальними та часовими параметрами когнітивних процесів у підлітків різних типів темпераменту (432-441).The 2nd international scientific and practical conference “Science and technology: problems, prospects and innovations” (november 17-19, 2022) cpm publishing group, Osaka, Japan. 2022. 837 p.

2. Леонова Л.Р. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ДИТИНИ, ЩО МОЖЕ СТАТИ ОДНІЄЮ ІЗ СТОРІН БУЛІНГУ. Соціально-психологічні та правові аспекти протидії насиллю в освітніх закладах: матер. III Всеукр. форуму (Дніпро, 10 лют. 2022 р.). Дніпро : ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет». 191 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	14
РОЗДІЛ I НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В СИСТЕМІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ	18
1.1 Основні напрямки вивчення пам'яті як одного із когнітивних процесів.....	18
1.2 Теоретичний аналіз специфіки часових підсистем пам'яті	24
1.2.1 Нейрокогнітологічна характеристика часових видів пам'яті	24
1.2.2 Моделі часових параметрів короткочасної та оперативної видів пам'яті	41
1.3 Аналіз результатів дослідження психологічних механізмів пам'яті.....	48
1.4 Математичне моделювання мнемічних процесів	55
Висновки до першого розділу.....	62
РОЗДІЛ II МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ПІДЛІТКІВ	64
2.1 Обґрунтування ролі мнемічних здібностей в навчальній діяльності дітей підліткового віку.....	64
2.2 Методологічне обґрунтування гіпотез та характеристика методичного забезпечення дослідження.....	67
Висновки до другого розділу.....	70
РОЗДІЛ III ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОКАЗНИКІВ МНЕМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	71
3.1 Мета, задачі та організація емпіричного дослідження.....	71
3.2 Аналіз результатів емпіричного дослідження	77
3.2.1 Дослідження індивідуально-типологічних характеристик підлітків.....	77

3.2.2 Визначення кількісних характеристик пам'яті та взаємозв'язків між ними.....	83
3.2.3 Розрахунок часових показників мнемічних процесів учасників емпіричного дослідження.....	97
Висновки до третього розділу.....	106
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	110
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Пам'ять є однією з цінних властивостей людського життя. У психології вона вважається одним з основних пізнавальних процесів. Пам'ять у людей виявляє ряд виражених типологічних особливостей. Для індивідуалізованого врахування особливостей процесів збереження та відтворення інформації конкретною людиною істотно знати її специфічні якості і особливості. У підлітковому віці інтенсивно протікає розвиток мнемічних здібностей, цей період є сензитивним для формування вміння вчитися, для оволодіння змістом, засобами і способами дій та відповідними цим діям формами співробітництва. Розвиток мнемічних здібностей зможе забезпечити успіх у навчальній діяльності дитини в цілому і допоможе повноцінній самореалізації його особистості.

Пам'ять, починаючи з робіт представників класичної психології, є одним із традиційних предметів дослідження психологічної науки. Індивідуальні особливості функціонування пам'яті досліджувались в зв'язку з особистісними характеристиками (О. С. Махлах, А. О. Смірнов), властивостями матеріалу (Л. В. Черемошкіна), властивостями нервової системи (Е. О. Голубєва, С. О. Ізюмова, А. О. Олександров), темпераментів (В. М. Русалов). Ряд досліджень призначено з'ясуванню індивідуальних особливостей роботи мнемічних підсистем, наприклад довготривалої і короткочасної пам'яті (С. П. Бочарова, Т. П. Зінченко).

Аналіз літератури, присвяченої дослідженням пам'яті, вказує, що в цій області накопичено багатий фактичний матеріал, але галузь дослідження взаємозв'язків між індивідуальними характеристиками людини і часовими показниками пам'яті ще не досить вивчена. У зв'язку з цим актуальним залишається питання про визначення залежностей між часовими та кількісними характеристиками оперативної та короткочасної пам'яті у підлітків та шляхи і засоби розвитку їх мнемічних здібностей. Все це

обумовило вибір теми дипломної роботи: «Індивідуально-типологічні особливості короткочасної та оперативної пам'яті у дітей підліткового віку».

Об'єкт дослідження - мнемічні особливості дітей підліткового віку.

Предмет дослідження - кількісна характеристика та взаємозв'язок видів пам'яті дітей підліткового віку.

Мета дослідження: отримання та обґрунтування часових характеристик короткочасної і оперативної пам'яті та з'ясування можливості їх використання для підвищення ефективності функціонування.

Аналіз літератури з досліджуваної проблеми дозволив нам висунути **концептуальну гіпотезу** дослідження - припущення про існування індивідуально-типологічних особливостей кількісних характеристик пам'яті та взаємозв'язок між ними у дітей підліткового віку.

На основі концептуальної були висунуті **емпіричні гіпотези:**

- часові та об'ємні показники пам'яті безпосередньо залежать від індивідуальних характеристик особистості;

- розвиток короткочасної пам'яті здійснюється через розвиток операційних механізмів розумових операцій.

У відповідності з метою і гіпотезою дослідження були поставлені наступні **завдання:**

1. Проаналізувати основні наукові підходи і напрямки в області розробки проблем пам'яті.

2. Визначити роль мнемічних здібностей в процесі навчальної діяльності школярів.

3. Здійснити підбір методів та методик дослідження мнемічних процесів для визначення їх кількісних показників.

4. Виявити ефективність розвитку короткочасної пам'яті в залежності від рівня вдосконалення операційних механізмів підлітків.

5. Розрахувати часові показники мнемічних процесів школярів.

6. Визначити взаємозв'язок між часовими та кількісними показниками пам'яті в залежності від індивідуально-типологічних характеристик особистості.

7. Визначити подальші перспективи дослідження.

Методологічну основу роботи склали теоретичні положення вітчизняної психології здібностей, розроблені С. Л. Рубінштейном, Б. М. Тепловим; теорія розвитку вищих психічних функцій і рівнях їх детермінації Л. С. Виготського і О. Р. Лурія; діяльнісний підхід О. М. Леонтьєва; комплексний підхід до вивчення індивідуальності, запропонований В. С. Мерліним, Е. О. Голубевою; дослідження взаємозв'язку розвитку пам'яті з розвитком інтелектуальних здібностей П. І. Зінченко, А. О. Смірнова, Т. П. Зінченко, а також практичні методи визначення кількісних характеристик пам'яті.

Такий підхід визначив основні **методи**, застосовані в дослідженні:

- теоретичні: аналіз, узагальнення психологічної та методичної літератури, а також результатів дослідження з проблеми мнемічних процесів,

- емпіричні: спостереження, бесіди, психодіагностика школярів за методиками О. Р. Лурія, Г. Ю. Айзенка, М. Люшера,

- математико-статистичні: математична модель ТПП Л. М. Пріснякової, статистична обробка даних емпіричного дослідження проводилася за допомогою стандартних методів математичної статистики. З метою обробки та аналізу даних були використані: інтегративний пакет аналізу MS Excel та програма SPSS.

Вірогідність і обґрунтованість результатів дослідження забезпечувалась їх опорою на методологічні і теоретичні положення; адекватністю методів, застосованих у дослідженні, його предмету, меті та завданням; застосуванням сучасних методів математичної статистики.

Новизна дослідження полягає в наступному:

4. Отриманні та розрахуванні часових та кількісних показників мнемічних процесів підлітків.

5. Обґрунтуванні отриманих часових характеристик пам'яті, дослідженні їх взаємозв'язку з індивідуально-типологічними характеристиками особистості підліткового віку та можливості підвищення їх ефективності.

6. Встановленні залежності рівня короткочасної пам'яті від розвитку оперативних мнемічних здібностей підлітків.

Практичне значення дослідження заключається в:

- можливості використання отриманих результатів в діяльності викладачів школи для розвитку когнітивних функцій дітей підліткового віку,
- використанні отриманих результатів в практичній діяльності шкільного психолога в якості показника норми для певної вікової групи.

Базою емпіричного дослідження є середня загальноосвітня школа №7 м. Дніпропетровська. Загальна кількість учасників емпіричного дослідження - 94 учня, зведені характеристики яких наведені в додатку 1.

Апробація.

Практична значущість роботи підтверджена актом впровадження її результатів в навчальний процес середньої загальноосвітньої школи №7 м. Дніпропетровська.

Публікації. Зміст та результати емпіричного дослідження відображено у 4 публікаціях, 1 з яких надрукована у фаховому науковому виданні, затвердженому ВАК України.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури – 91 джерело, 8 додатків; містить 11 таблиць, 28 рисунків та діаграм, 28 формул.

ВИСНОВКИ

В роботі ми проаналізували основні наукові підходи і напрямки в області розробки проблем пам'яті у вітчизняній та зарубіжній психології і з'ясували, що сучасна психологія не охоплює всього кола актуальних питань, які стосуються використання математичних моделей для кількісного опису когнітивних процесів, в тому числі мнемічних. Існуюча математична модель теорії переробки інформації пам'яттю, на відміну від інших моделей, дає можливість кількісно описати процеси переробки інформації пам'яттю людини, що дозволяє прогнозувати процес навчіння, а також є основою для розвитку аналізу мнемічних процесів пам'яті.

Ми визначили, що мнемічні здібності відносяться до числа психологічних факторів, які мають безпосереднє відношення до процесу засвоєння знань, здібності до навчання. Вивчення мнемічних процесів у підлітків з боку їх індивідуально-природних передумов буде сприяти встановленню реального значення пам'яті в навчанні в умовах його різних форм, і, відповідно, може бути корисним для вирішення проблем адекватного використання мнемічних здібностей в системі диференційного навчання.

Відповідно до цілей і завдань роботи нами був підібраний методичний матеріал дослідження індивідуально-типологічних особливостей мнемічних процесів школярів. Обрані методики дозволяють кількісно визначити рівень розвитку визначених видів пам'яті у дітей. Крім того, методики, з одного боку, відповідають задачам дослідження, а з іншої – відповідають наступним основним умовам: є стандартизованими, цікавими та зрозумілими для дітей, компактними, валідними та надійними.

В ході проведення дослідження нами визначений параметр індивідуальності ρ' , встановлені тенденції змін показника, а також емоційний стан кожної дитини, які істотним чином впливають на рівень розвитку мнемічних процесів школярів.

Встановлені кількісні характеристики видів пам'яті з урахуванням параметра індивідуальності, гендерних ознак, емоційного стану та виду

стимульного матеріалу: об'єм, коефіцієнт запам'ятовування, темп приросту інформації. Кореляційний аналіз показав щільний прямопропорційний зв'язок між розрахованими об'ємами оперативної та короткочасної пам'яті.

На підставі використання математичної моделі теорії переробки інформації пам'яттю, ми визначили взаємозв'язок між параметрами, які характеризують процес запам'ятовування: об'ємом інформації, темпом її пред'явлення, постійною часу процесу наuczіння та часом одного повторення.

Нами були розраховані постійна часу T та відносний час одного повторення $\square 1$, які є характеристиками швидкості протікання процесів пам'яті.

Між кількісними показниками короткочасної та оперативної видів пам'яті і постійною часу T наuczіння виявлений сильний прямий взаємозв'язок, з відносним часом одного повторення $\square 1$ - сильний зворотній зв'язок.

Наші розрахунки показали залежність часових характеристик пам'яті дітей від: параметра індивідуальності ρ' (темперамента); екстра-інтроверсії; емоційної стабільності-нестабільності; гендерних особливостей; виду стимульного матеріалу (змістовного, беззмістовного); суб'єктивного сприйняття часу.

Проведений кореляційний аналіз надав нам можливість з'ясувати щільність зв'язку між ρ' та постійною часу T процесу наuczіння.

В результаті проведеного дослідження, мета досягнута, висунута нами альтернативна спрямована гіпотеза підтвердилась, тобто індивідуально-типологічні особливості особистості впливають на часові характеристики пам'яті дітей підліткового віку; розвиток короткочасної пам'яті здійснюється через розвиток операційних механізмів розумових операцій, що призводить до розвитку мнемічних здібностей в цілому та до більш успішного оволодіння системою знань підлітками.

Достовірність результатів підтверджується логічним їх доповненням вже відомих результатів за процесами навчання стосовно дослідження дітей підліткового віку.

Таким чином, випробування математичної моделі ТПП показало, що структура показників моделі несе кількісну інформацію про характер мнемічних процесів і може охарактеризувати рівень підготовки до певного виду учбової діяльності. На базі цієї моделі стає можливим використання особливостей проявів психологічних можливостей людини при створенні електронних технологій освіти, а також шляхом керування процесом засвоєння знань впливати на розумові можливості (що відповідає орієнтації сучасної освіти на розвиток індивідуальних психологічних ресурсів особистості). Отримані данні часу переробки інформації в пам'яті можуть бути використані для екстраполяції можливостей дітей в різних умовах навчання. Використання результатів дослідження дозволяють враховувати індивідуально-типологічні особливості в роботі психолога-практика та в педагогічній діяльності.

В умовах інформатизації суспільства та застосуванні комп'ютерних технологій в усіх видах діяльності дітей, перспективним напрямком розробок нашого дослідження ми бачимо у використанні математичної моделі теорії переробки інформації пам'яттю для визначення кількісних характеристик мнемічних процесів та вивченні когнітивних процесів у дітей з різним рівнем ігрової комп'ютерної залежності.